

АНАЛІЗ ДИСЕРТАЦІЙ З ПРОБЛЕМ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведено аналіз дисертаційних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених в частині відображення нематеріальних активів, інституту інтелектуальної власності та програмного забезпечення в різних галузях науки з метою окреслення (визначення) невирішених проблемних питань облікового відображення програмного забезпечення

Постановка проблеми. Актуальність облікового дослідження феномену інтелектуальної власності (в тому числі програмного забезпечення) обумовлена тим фактом, що питання теорії інтелектуальної власності традиційно розглядалась переважно з точки зору юридичних аспектів права (а для програмного забезпечення – ще й в технічному аспекті). У зв'язку з цим для економічної теорії, а отже, й для бухгалтерського обліку, саме поняття “програмне забезпечення” є достатньо новим, а його економічна (облікова) природа не отримала адекватного теоретичного обґрунтування.

Інноваційний шлях розвитку країни за сучасних умов передбачає інформатизацію всіх сфер життя, в тому числі економічних процесів. Так, за даними Державного комітету інформатизації України [4, с. 27] в 2008 р.

173,5 тис. підприємств (14,62 %) в своїй роботі використовували електронно-обчислювальні машини, крім того, в сфері інформаційних технологій працювало понад 9,8 тис. суб'єктів господарювання, в той час, як практика діяльності дозволяє стверджувати, що програмне забезпечення (далі – ПЗ) використовується на 95 зі 100 підприємств. Такі протиріччя між статистичними, що базуються на показниках фінансової звітності, та фактичними даними свідчить про високий відсоток використання суб'єктами господарювання неліцензійного ПЗ, що в свою чергу призводить до значних втрат не лише на мікро-, а й на макрорівні (рис. 1).

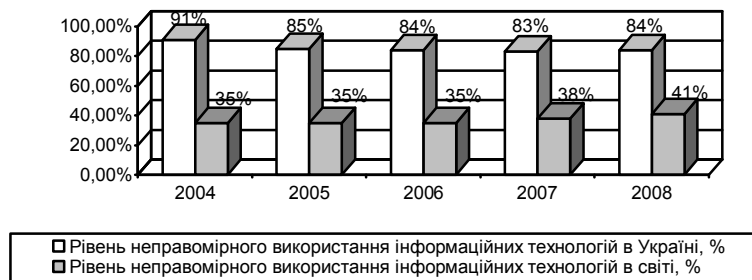

Рис. 1. Динаміка використання неліцензійного програмного забезпечення¹

Так, у 2008 р. від неправомірного використання інформаційних технологій, за даними компанії BSA [1], Україна втратила 534 млн. дол. США. Високий відсоток використання неліцензійного програмного забезпечення та значні втрати від такого використання обумовлені відсутністю науково-обґрунтованих підходів до облікового відображення та контролю ПЗ як складової активу підприємства, що підтверджує актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питанням обліку нематеріальних активів та проблем, що виникають у сфері інтелектуальної власності, в тому числі ПЗ, присвятили свої праці такі вітчизняні і зарубіжні вчені: В.Ю. Бакшинскас, В. Батищев, В.А. Березовський, В. Букур, Ф.Ф. Бутинець, О.Б. Бутнік-Сіверський, В.Б. Гурко, П.П. Крайнів, С.Ф. Легенчук, Н.М. Малюга, П.Б. Мегс, Ю.С. Рудченко, А.П. Сергєєв, Г.М. Соловйова, В.В. Сопко, Д. Тапскотт та інші.

Метою дослідження є визначення невирішених теоретико-методичних питань з бухгалтерського обліку програмного забезпечення на основі проведення аналізу та систематизації поглядів як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, викладених в дисертаційних роботах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Єдність економічного змісту та інституційної форми відносин інтелектуальної власності, а також відсутність матеріальної форми обумовлює неможливість віднесення ПЗ ні до економічного, ні до правового базису. У зв'язку з

цим, дослідження будь-якого виду об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі ПЗ, необхідно проводити комплексно, з точки зору економічного змісту та юридичної (інституційної) форми, що обумовило вибір ключових об'єктів дослідження: нематеріальні активи, інтелектуальна власність, програмне забезпечення (інформаційно-комп'ютерні технології). Базою аналізу дисертаційних робіт вітчизняних та зарубіжних вчених становили електронні каталоги дисертацій та авторефератів дисертацій Російської національної бібліотеки та Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

Загальна кількість авторефератів, що містяться в електронній бібліотеці авторефератів Російської національної бібліотеки², становить 169450 одиниць³. Номенклатура спеціальностей наведена відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки Російської федерації [3]. Кількісний склад авторефератів за галузями науки представлено на рис. 2.

Отже, найбільшу питому вагу по кількості авторефератів серед усіх галузей науки складають: 14.00.00 “Медицинські науки” – 27716 од. або 16,36 %; 08.00.00 “Економічні науки” – 24528 од. або 14,48 %; 05.00.00 “Технічні науки” – 24357 од. або 14,37 %.

¹ За даними компанії BSA [1].

² <http://elibr.nlr.ru>.

³ Всі дані приводяться на 15.04.2010 р.

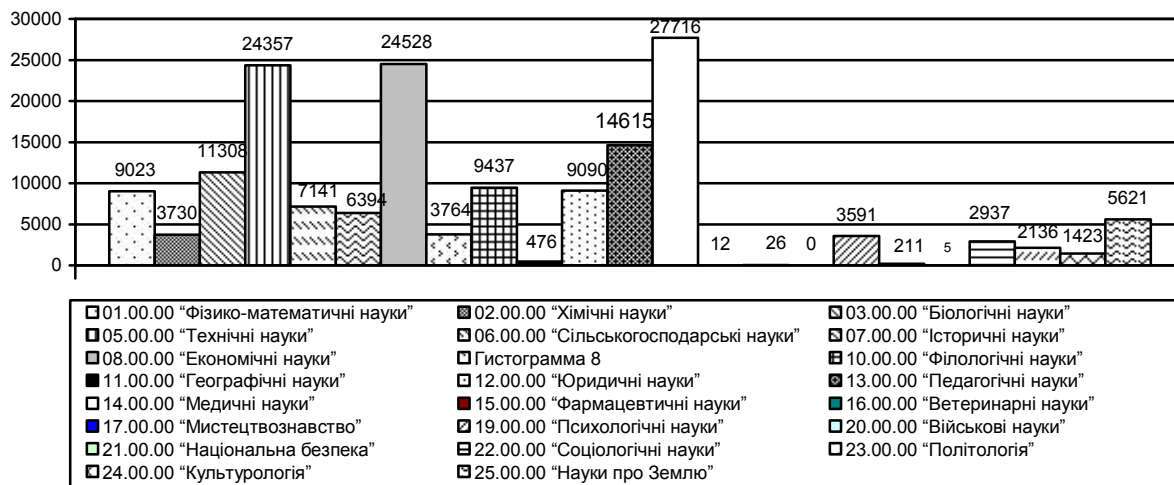

Рис. 2. Кількість авторефератів за галузями науки

За групою спеціальностей 01.05.00 "Інформатика і кібернетика" міститься 88 авторефератів, в тому числі 16 робіт за спеціальністю 01.05.03 "Математичне та програмне забезпечення обчислювальних машин і систем".

За групою спеціальностей 05.13.00 "Інформатика, обчислювальна техніка і управління" нараховується 6254 авторефератів, в тому числі 430 зі спеціальності

05.13.11 "Математичне і програмне забезпечення обчислювальних машин, комплексів та комп'ютерних мереж". Загальна кількість робіт, що містяться в електронному фонді Російської національної бібліотеки, за групою спеціальностей 05.13.00 "Інформатика, обчислювальна техніка і управління" в розрізі окремих спеціальностей наведено на рис. 3.

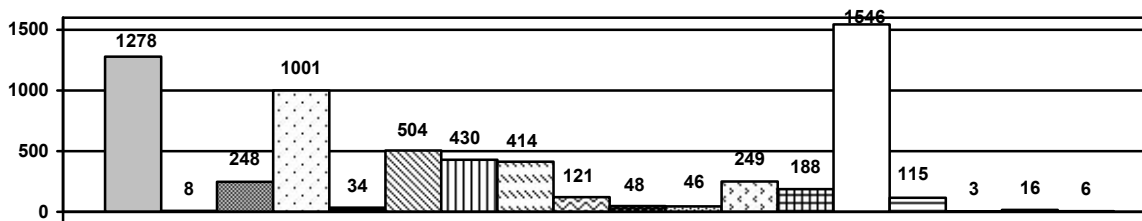
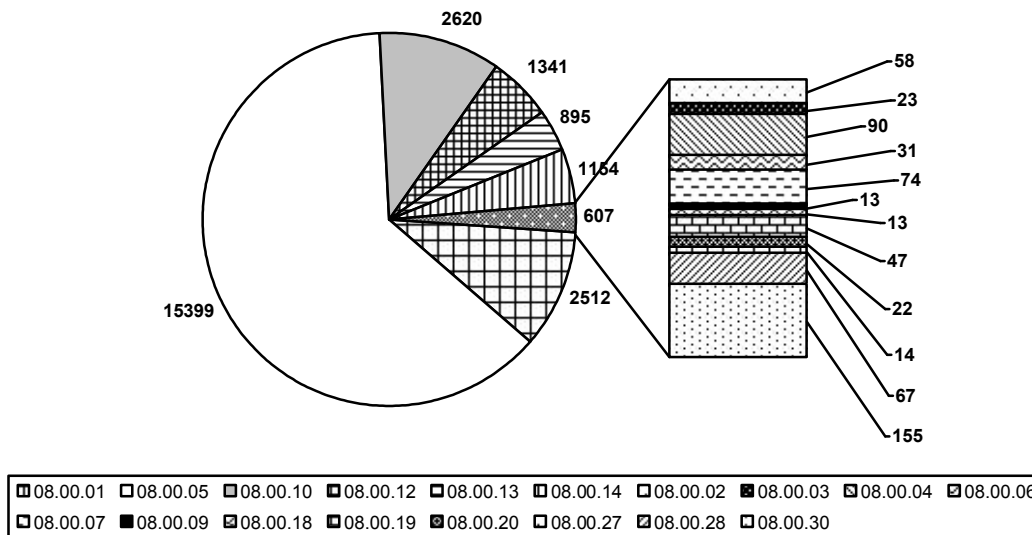

Рис. 3. Кількість дисертаційних досліджень за групою спеціальностей 05.13.00 "Інформатика, обчислювальна техніка і управління"

Відсоток авторефератів, за групою спеціальностей 05.13.00 "Інформатика, обчислювальна техніка і управління" складає 3,69 % з загальної сукупності робіт та 25,68 % з авторефератів за галуззю науки 05.00.00 "Технічні науки".

За галуззю науки 08.00.00 "Економічні науки" нараховується 24528 авторефератів дисертацій, що складає 14,48 % від загальної кількості авторефератів, що містяться в електронній базі даних. Слід зазначити, що найбільшу питому вагу за кількістю авторефератів (62,78 % або 15399 од.) містить спеціальність 08.00.05 "Економіка і управління народним господарством (за галузями та

сферами діяльності, в т.ч.: економіка, організація і управління підприємствами, галузями, комплексами; управління інноваціями; регіональна економіка; логістика; економіка праці; економіка народонаселення і демографія; економіка природокористування; економіка підприємництва; маркетинг; менеджмент; ціноутворення; економічна безпека; стандартизація і управління якістю продукції; землеустрій; рекреація і туризм)" (далі – 08.00.05 "Економіка і управління народним господарством (за галузями та сферами діяльності)). Кількісний склад авторефератів за іншими спеціальностями, що входять до галузі науки 08.00.00 "Економічні науки", наведено на рис. 4.

- Примітка**
- 08.00.01 "Економічна теорія"
  - 08.00.02 "Історія економічних вчень"
  - 08.00.03 "Історія народного господарства"
  - 08.00.04 "Регіональна економіка"
  - 08.00.05 "Економіка і управління народним господарством (за галузями та сферами діяльності)"
  - 08.00.06 "Економіка, планування і організація матеріально-технічного забезпечення (логістика)"
  - 08.00.07 "Економіка праці"
  - 08.00.09 "Ціноутворення"
  - 08.00.10 "Фінанси, грошовий обіг і кредит"
  - 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика"
  - 08.00.13 "Математичні та інструментальні методи економіки"
  - 08.00.14 "Світова економіка"
  - 08.00.18 "Економіка народонаселення і демографія"
  - 08.00.19 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища"
  - 08.00.20 "Економіка стандартизації та управління якістю продукції"
  - 08.00.27 "Землепорядкування"
  - 08.00.28 "Організація виробництва"
  - 08.00.30 "Економіка підприємництва"

Рис. 4. Кількісний склад авторефератів за галуззю науки 08.00.00 "Економічні науки" в розрізі спеціальностей

Питома вага авторефератів за спеціальністю 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика" становить 5,47 % або 1341 од., що свідчить про значну зацікавленість науковців та необхідність у наукових дослідженнях для вирішення актуальних питань в даній галузі науки за цією спеціальністю.

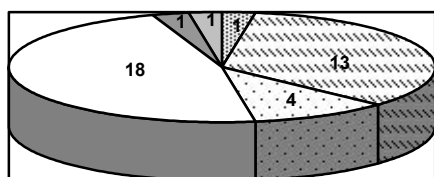
Необхідно проаналізувати й суміжні галузі науки 09.00.00 "Філософські науки", 12.00.00 "Юридичні науки" та 22.00.00 "Соціологічні науки". До галузі науки 09.00.00 "Філософські науки" включено 3764 дослідження або 2,22 %, 12.00.00 "Юридичні науки" – 9090 авторефератів, що становить 5,36 % від загальної кількості, а до 22.00.00 "Соціологічні науки" – 2937 авторефератів або 1,73 %.

Подальший аналіз буде проводитись за чотирма галузями 08.00.00 "Економічні науки", 09.00.00 "Філософські науки", 12.00.00 "Юридичні науки" та 22.00.00 "Соціологічні науки", оскільки саме в цих галузях науки містяться роботи за досліджуваною тематикою, крім того роботи за галузями науки

01.00.00 "Фізико-математичні науки" (група спеціальностей 01.05.00 "Інформатика і кібернетика", спеціальність 01.05.03 "Математичне та програмне забезпечення обчислювальних машин і систем") та 05.00.00 "Технічні науки" (група спеціальностей 05.13.00 "Інформатика, обчислювальна техніка і управління", спеціальність 05.13.11 "Математичне і програмне забезпечення обчислювальних машин, комплексів та комп'ютерних мереж") хоч і відповідають досліджуваній тематиці але носять суто технічний характер, а тому досліджуватись не будуть.

З метою збереження цілісності дослідження в процесі проведення аналізу і наочності приведених результатів дисертаційні дослідження, написані по двом спеціальностям, відносяться до однієї з двох спеціальностей (вищої за кодифікатором).

В цілому у електронній бібліотеці за галуззю науки 08.00.00 "Економічні науки" по нематеріальним активам міститься 38 дисертаційних робіт, з яких 18 за спеціальністю 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика" (рис. 5).

- 08.00.01 "Економічна теорія"
- 08.00.05 "Економіка і управління народним господарством (за галузями та сферами діяльності)"
- 08.00.10 "Фінанси, грошовий обіг і кредит"
- 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика"
- 08.00.13 "Математичні та інструментальні методи економіки"
- 08.00.14 "Світова економіка"

Рис. 5. Кількість авторефератів по нематеріальним активам за галуззю науки 08.00.00 "Економічні науки" в розрізі спеціальностей

За іншими галузями науки (09.00.00 "Філософські науки", 12.00.00 "Юридичні науки" та 22.00.00 "Соціологічні науки") дисертаційні роботи з даної тематики відсутні, що обумовлено тим, що в інших галузях науки таке поняття як "нематеріальні активи" не використовується, оскільки воно є частиною лише економічної термінології.

По інтелектуальній власності та об'єктам права інтелектуальної власності нараховується в загальному 196 робіт, з яких 17 докторських дисертацій. Кількісний склад авторефератів з даної тематики в розрізі галузей наук та спеціальностей, а також за рівнем наукового ступеня наведено на рис. 6.

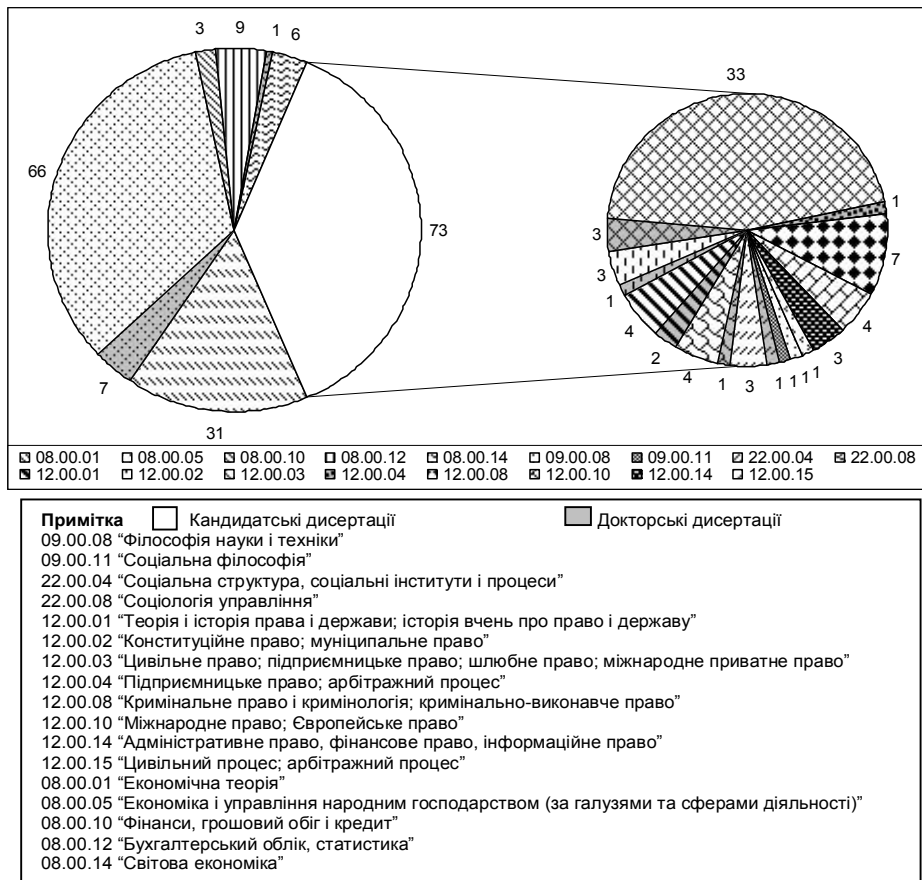

Рис. 6. "Інтелектуальна власність" в авторефератах за різними галузями науки в розрізі спеціальностей (спеціальність 12.00.04 – була виключена з номенклатури)

Кількість дисертаційних робіт з проблем інтелектуальної власності в різних галузях науки: в галузі 09.00.00 "Філософські науки" нараховується 2 кандидатські дисертації; в галузі 22.00.00 "Соціологічні науки" – 9 дисертацій (2 докторські); в галузі 12.00.00 "Юридичні науки" нараховується 62 роботи (6 докторських); в галузі 08.00.00 "Економічні науки" міститься 123 дисертації (8 докторських). Хоча 63 % становлять роботи за галуззю 08.00.00 "Економічні науки", зі спеціальності 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика" написано лише 9 кандидатських робіт і жодної докторської.

Така статистика дає підстави стверджувати, що тема інтелектуальної власності є досить актуальною та досліджується в усіх галузях науки, в той час, як фундаментальні дослідження зі спеціальності 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика" за цією темою відсутні.

Результати проведеного аналізу дисертаційних досліджень з тематики програмного забезпечення (комп'ютерних програм, програм для ЕОМ) представлено на рис. 7.

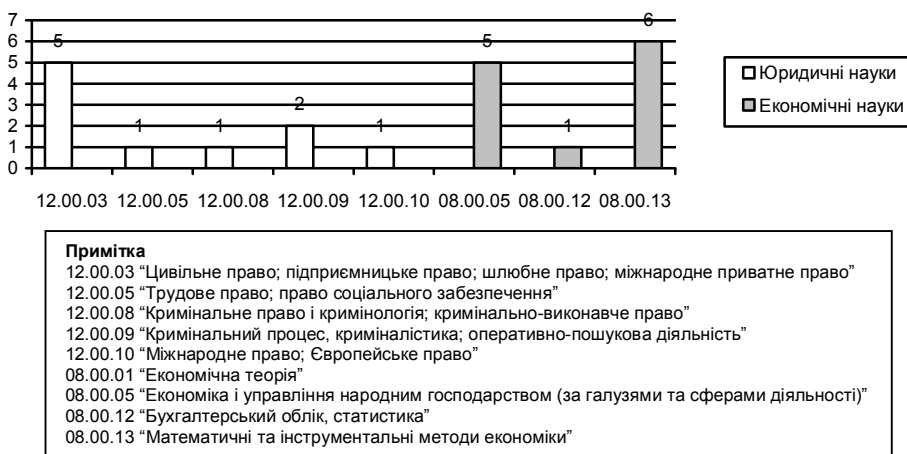

Рис. 7. Диференціація дисертаційних робіт з програмного забезпечення в розрізі галузей наук та спеціальностей

За даними проведеного аналізу в галузі науки 12.00.00 "Юридичні науки" захищено 10 кандидатських дисертацій з тематики програмного забезпечення, а в галузі 08.00.00 "Економічні науки" – 12 робіт (одна з них докторська). В той же час, за спеціальністю 08.00.12 "Бухгалтерський облік,

статистика" захищена лише одна кандидатська дисертація П.В. Струбаліна "Облік і аналіз руху і використання програмних продуктів".

Мета, завдання, предмет, об'єкт дослідження та основні положення наукової новизни дисертаційної роботи П.В. Струбаліна [5] наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Основні положення дисертації П.В. Струбаліна

Автор	Струбалін Павло Володимирович
Назва	Облік і аналіз руху і використання програмних продуктів
Мета	Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі наукового аналізу теорії і узагальнення існуючої вітчизняної практики та міжнародного досвіду розробити рекомендації щодо організаційних і технічних основ реалізації методів обліку програмних продуктів, розробки комп'ютерної методики обліку нематеріальних активів, в тому числі програмних продуктів, автоматизації аналізу оцінки вартості програмних продуктів
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> ☞ розробка методик варіантів обліку у виробника, продавця та користувача в залежності від передачі виключних і невиключних прав на програмний продукт; ☞ показати, як сучасний рівень стану законодавчої бази з програмних продуктів впливає на постановку і на організацію їх обліку; ☞ визначити сутність, функції і принципи обліку програмних продуктів; ☞ на основі аналізу міжнародних і національних стандартів привести їх у відповідність один одному, намітити шляхи згладжування відмінностей і можливість використання міжнародного досвіду в обліку програмних продуктів; ☞ провести критичний аналіз діючих нормативних актів практики обліку і розробити рекомендації з удосконалення первинного, аналітичного і синтетичного обліку програмних продуктів; ☞ автоматизувати введення первинної документації, аналізу і оцінки програмного продукту; ☞ на основі розроблених методик оцінити програмні продукти діючих підприємств
Предмет	Предметом дослідження дисертації є сукупність методологічних і методичних прийомів організації обліку в Російській Федерації та їх співвідношення з принципами міжнародного обліку програмних продуктів
Об'єкт	Об'єктом дослідження слугували підприємства Саратовської області з різноманітними формами власності. Вивчення конкретної організації бухгалтерського програмного обліку проводилось в університеті штату Вайомінг (США) на базі використання системи XBRL
Основні положення наукової новизни	Обґрунтовано застосування методик обліку в залежності від передачі виключних і невиключних прав на програмний продукт; логічно побудована концептуальна схема дозволила автору визначити, поняття програмного продукту як нематеріального активу, його місце в системі бухгалтерського обліку, виділити основну та додаткову цілі, якісні та необхідні характеристики, принципи обліку програмних продуктів в організаціях; виділені об'єкти обліку, дана їх якісна характеристика та обґрунтовані принципи групування витрат на створення програмних продуктів і методиці відображення їх в складі нематеріальних активів у відповідності з класифікаційними ознаками; розроблено більш досконалі електронні форми первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку, що дозволяють підвищити оперативність і аналітичність обліку; розроблено комп'ютерні програми, що використовують звітність підприємств для аналізу програмних продуктів, в умовах застосування сучасних інформаційних технологій

Аналіз основних положень розглянутої дисертаційної роботи дозволив визначити, що в дослідженні піднімалися теоретичні та практичні питання, зокрема:

☞ залежність варіативності методик бухгалтерського обліку програмного забезпечення від виключних та невиключних прав та статусу суб'єктів таких відносин;

☞ визначення поняття програмного продукту як нематеріального активу;

☞ розроблення електронних форм первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку.

В той же час, невіршеними залишилися такі важливі питання теоретичного та практичного характеру:

1) невизначеність юридичного та економічного змісту ПЗ як об'єкта бухгалтерського обліку (у складі нематеріальних активів), що призводить до термінологічної неузгодженості при розробці теоретико-методичних положень з облікового відображення об'єктів бухгалтерського обліку;

2) неврахування розгалуженої класифікації авторських прав, якими захищається ПЗ, при розробці методик його обліку, що спричиняє відсутність єдино науково обґрунтованого підходу до облікового забезпечення використання ПЗ;

3) вказані вище проблеми не дозволяють врахувати організаційні та методичні особливості відображення ПЗ в системі бухгалтерського обліку на етапах його надходження та вибуття;

4) відносна новизна ПЗ як об'єкта бухгалтерського обліку, нерозробленість методологічних положень його визнання та обліку унеможливує науково обґрунтований підхід до контролю за правомірністю використання ПЗ, зокрема його інвентаризації.

Як висновок, актуальність теми програмного забезпечення підтверджена кількістю дисертаційних робіт в різних галузях науки за різними спеціальностями, водночас за спеціальністю 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика" захищена лише одна кандидатська дисертація, що свідчить про недостатній рівень розробленості теоретичних, методологічних та

методичних питань з бухгалтерського обліку та контролю програмного забезпечення.

Аналіз дисертаційних робіт вітчизняних вчених проводиться на базі електронного каталогу дисертацій та авторефератів дисертацій Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського⁴, що становить більше 65 тис. бібліографічних записів про дисертації та більше 85 тис. записів про автореферати дисертацій (надходження з 1994 р.)⁵. Дослідження здійснювалось у сфері нематеріальних активів, інтелектуальної власності, програмного забезпечення. Шифри спеціальностей подаються відповідно до Наказу Вищої атестаційної комісії України "Перелік спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань" № 377 від 23.06.2005 р., зі змінами і доповненнями від 02.02.2009 р. [2].

На основі дослідження 6106 авторефератів дисертацій в галузі 12.00.00 "Юридичні науки", які наявні в електронному фонді бібліотеки встановлено, що дисертаційні роботи з питань нематеріальних активів у даній галузі науки відсутні. Це зумовлено тим, що термін "нематеріальні активи" є суто економічним і в інших галузях науки не використовується. Структуру авторефератів в розрізі тем, спеціальностей та наукових ступенів в галузі 12.00.00 "Юридичні науки" представлено на рис. 8.

Отже, в галузі 12.00.00 "Юридичні науки" з досліджуваної теми захищено 35 дисертацій, в т.ч. 32 на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук та 3 – доктора юридичних наук. Докторські дисертації захищено зі спеціальності 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" та присвячено інтелектуальній власності.

⁴ <http://www.nbuv.gov.ua>.

⁵ Всі дані приводяться на 15.04.2010 р.

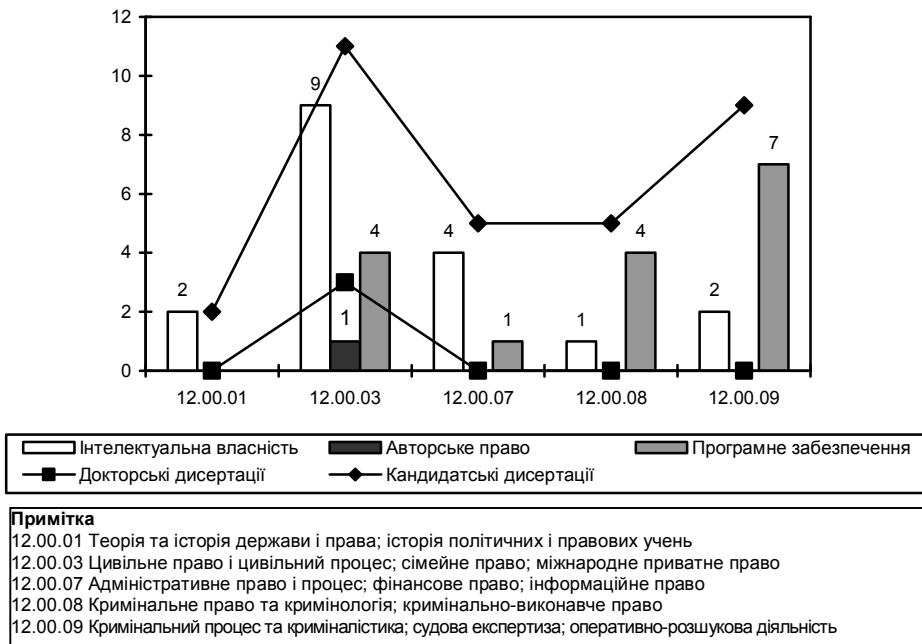

Рис. 8. Структура дисертацій в галузі 12.00.00 "Юридичні науки" в розрізі тем, спеціальностей та наукових ступенів

Питанням юриспруденції в сфері програмного забезпечення присвячено 16 кандидатських дисертацій захищених з 2002 р. по 2009 р. (табл. 2).

Таблиця 2. Дисертаційні роботи, присвячені комп'ютерним технологіям в галузі 12.00.00 "Юридичні науки"

Автор	Назва	Рік захисту
12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес"		
Дзис Сергій Анатолійович	Проблеми авторського права в сфері новітніх комп'ютерних технологій	2004
Дмитришин Володимир Степанович	Набуття та передавання авторських прав на комп'ютерні програми	2008
Колісник Артем Семенович	Цивільно-правовий захист комп'ютерного програмного забезпечення	2007
Селіванов Максим Володимирович	Захист права на комп'ютерну програму (авторсько-правовий аспект)	2002
12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право"		
Красноступ Ганна Миколаївна	Організаційні та правові засади регулювання суспільних відносин щодо комп'ютерних програм	2009
12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право"		
Азаров Денис Сергійович	Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації	2003
Карчевський Микола Віталійович	Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (аналіз складу злочину)	2003
Орлов Сергій Олександрович	Кримінально-правова охорона інформації в комп'ютерних системах та телекомунікаційних мережах	2004
Розенфельд Наталя Андріївна	Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж	2003
12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність"		
Білоусов Андрій Сергійович	Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів	2008
Борисова Лариса Володимирівна	Транснаціональні комп'ютерні злочини як об'єкт криміналістичного дослідження	2007
Горбаньов Ігор Миколайович	Особливості методики розслідування порушень авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм	2007
Журба Андрій Іванович	Особливості предмета доказування у справах про комп'ютерні злочини	2008
Мотлях Олександр Іванович	Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних комп'ютерних технологій	2005
Паламарчук Людмила Петрівна	Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж	2005
Пашнев Дмитро Валентинович	Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій	2007

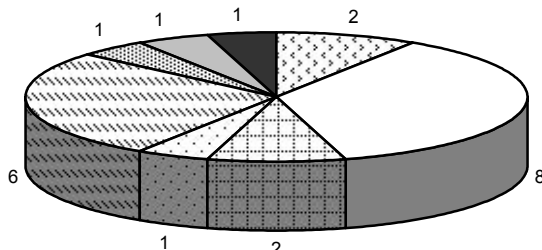
Питання інтелектуальної власності, авторського права та програмного забезпечення в галузі 12.00.00 "Юридичні науки" почали досліджуватись з 1999 р. За цей час було захищено 35 дисертаційних робіт, що свідчить про актуальність досліджуваної тематики, значний інтерес науковців, наявність проблемних питань та необхідність теоретичних розробок в даній сфері.

Подальші дослідження в галузі 08.00.00 "Економічні науки" проводились в сфері нематеріальних активів, інтелектуальної власності та програмного забезпечення. Загальна кількість захищених дисертацій в галузі науки 08.00.00 "Економічні науки" становить 12782 робіт. Крім того, для співставності даних проведеного аналізу та з урахуванням змін та доповнень, внесених до Наказу Вищої атестаційної комісії України "Перелік спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань", роботи, що захищені за спеціальністю 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" будуть

привірюватись до робіт, що захищені за спеціальністю 08.00.09 "Бухгалтерський облік аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)".

В сфері нематеріальних активів захищено 15 кандидатських дисертацій за період з 1997 р. по 2008 р., з яких 2 роботи – за спеціальністю 08.03.02 "Економіко-математичне моделювання" (виключено з переліку спеціальностей); 2 роботи – за спеціальністю 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)"; 11 робіт – за спеціальністю 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)". В той же час в галузі "Економічні науки" з питань нематеріальних активів не було захищено жодної докторської дисертації, що свідчить про нерозробленість методологічних положень економічної сутності нематеріальних активів.

В сфері інтелектуальної власності захищено 22 дисертації, одна з яких докторська робота за спеціальністю 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" (рис. 9).

- 08.09.01 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” (виключено з переліку спеціальностей)
- 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки”, в т.ч. 08.01.01 “Економічна теорія”
- 08.00.02 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини”, в т.ч. 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини”
- 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством”
- ▣ 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)”
- ▣ 08.00.05 “Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка”
- ▣ 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит”
- 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)”

Рис. 9. Кількісний склад авторефератів дисертацій по нематеріальним активам за галуззю науки 08.00.00 “Економічні науки” в розрізі спеціальностей

Більшість робіт (вісім) з проблематики нематеріальних активів захищено за спеціальністю 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” і лише одна робота – за спеціальністю 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” І.В. Жураковської “Облік інтелектуальної власності в сільськогосподарських підприємствах”, захищена в 2008 р. Така статистика свідчить про визнання актуальності теми вже за більшістю спеціальностей, в

той час, як питання бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту інтелектуальної власності залишаються поза увагою дослідників.

В сфері комп’ютерних технологій захищено 9 кандидатських дисертацій та одна докторська дисертація С.П. Ріппи “Економіко-математичне моделювання прийняття рішень на основі комп’ютерних баз знань”, захищена в 1998 р. за спеціальністю 08.03.02 “Економіко-математичне моделювання” (виключено з Переліку спеціальностей [2]) (табл. 3).

Таблиця 3. Кандидатські дисертації присвячені питанням комп’ютерних технологій в галузі 08.00.00 “Економічні науки”

Автор	Назва	Рік захисту
08.02.02 “Економіка та управління науково-технічним прогресом”**		
Колдовський Васильович В’ячеслав	Управління інноваціями на етапах життєвого циклу програмного забезпечення	2005
08.03.02 “Економіко-математичне моделювання”**		
Бандоріна Лілія Миколаївна	Методи багатокритеріальної оцінки ефективності інформаційно-інтелектуальних технологій	2005
Ріппа Сергій Петрович	Економіко-математичне моделювання прийняття рішень на основі комп’ютерних баз знань	2007
Чмерук Галина Григорівна	Економіко-математичне моделювання інформаційного забезпечення управління підприємством	2001
08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами”**		
Язвінська Надія Вікторівна	Конкурентоспроможність українських підприємств на ринках програмного забезпечення	2006
08.06.02 “Підприємництво, менеджмент і маркетинг”**		
Волков Євген Георгійович	Інформаційно-програмне забезпечення розвитку підприємництва	1998
Длигач Андрій Олександрович	Розробка комплексу маркетингу для програмного забезпечення на українському ринку	1999
Шкарлет Сергій Миколайович	Економічне управління інноваційною підприємницькою діяльністю в області створення програмного забезпечення	2000
08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)”		
Останкова Олена Сергіївна	Організаційно-управлінські аспекти становлення та функціонування інформаційно-технологічних підприємств (за матеріалами підприємств-розробників програмних продуктів)	2007
08.00.11 “Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці”		
Агутін Михайло Михайлович	Моделювання функціонування та технологія створення віртуальних комп’ютерних систем в економіці	2009

* Шифри та назви спеціальностей, що виключені з Переліку спеціальностей [2]

Виходячи з даних таблиці можна зробити висновок, що більшість досліджень (по 3 роботи) захищено за спеціальностями 08.03.02 “Економіко-математичне моделювання” та 08.06.02 “Підприємництво, менеджмент і маркетинг” (що виключені з Переліку спеціальностей [2]). Нема жодної роботи за спеціальністю 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” з теми програмного забезпечення, що свідчить про відсутність в Україні теоретико-методологічних та організаційно-практичних розробок з бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту програмного забезпечення.

Проведений аналіз авторефератів дисертацій, наведених в таблиці 3, дозволив виділити основні проблемні питання економічного (в тому числі облікового) характеру, що в них піднімалися:

1) визначення (економічний зміст) та межі застосування термінів “інформаційно-інтелектуальні технології”, “інформаційно-програмне забезпечення підприємництва”, “інновації на етапах життєвого циклу програмного забезпечення”, “інформаційно-технологічне підприємство”, “галузь інформаційно-комунікаційних технологій”;

2) розробка економіко-аналітичних показників: коефіцієнта успішності нової версії програмного продукту, коефіцієнта перспективності грошових надходжень,

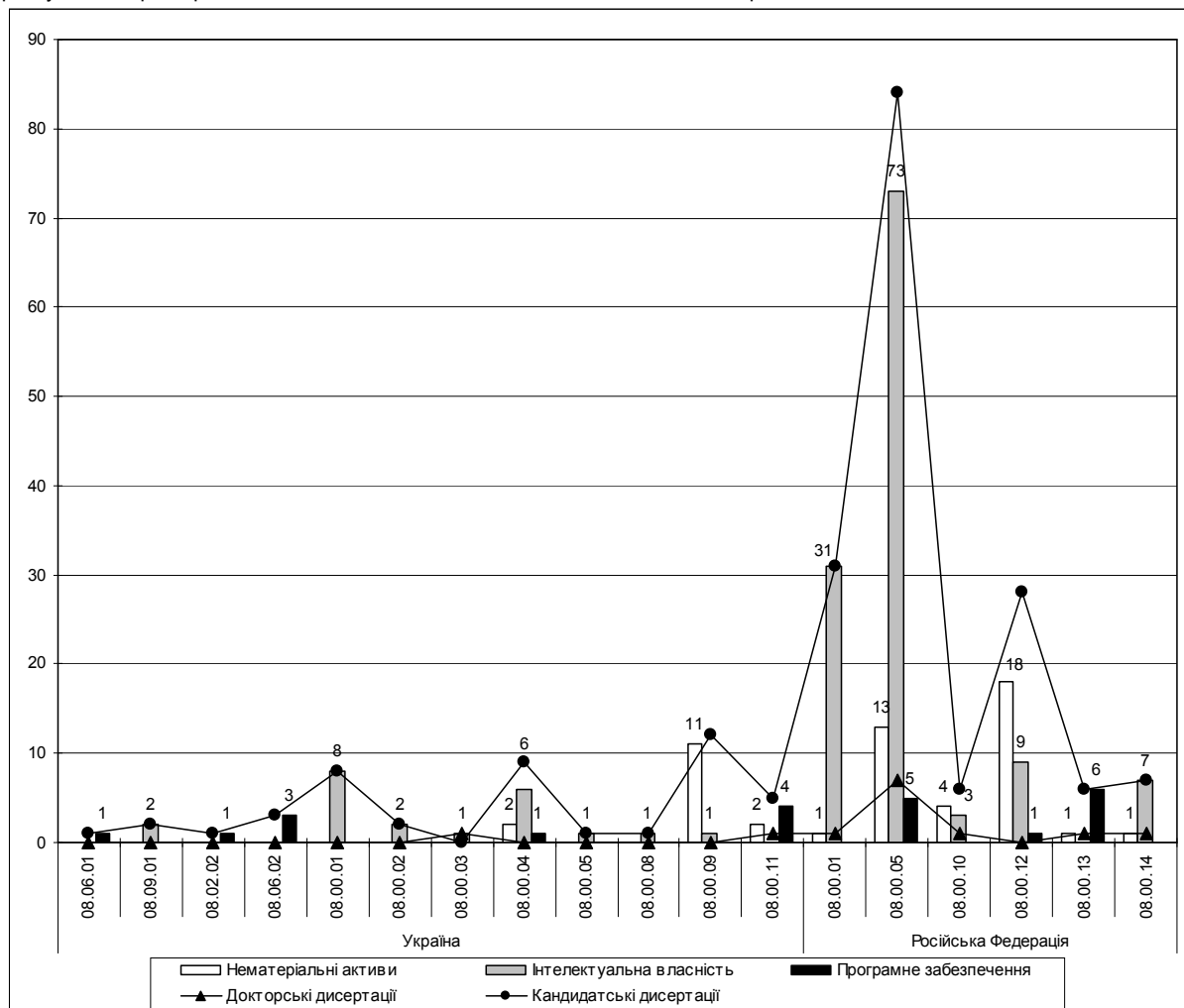
показника "відставання" середовища розробки, коефіцієнта залежності продукту від сторонніх компонентів, коефіцієнта коригуючого супроводу;

3) методичне забезпечення формування конкурентної стратегії українського підприємства-розробника на сучасному інтернаціоналізованому ринку програмного забезпечення;

4) розробка методики аналізу та оцінки рівня міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних підприємств-розробників програмного забезпечення, яка дозволяє визначити конкурентну позицію підприємства на ринку та інші фактори.

Відсутність в зазначеному переліку проблемних питань з бухгалтерського обліку і контролю програмного забезпечення обумовлено відсутністю дисертаційних робіт по даній темі за спеціальністю 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)".

Порівняльний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі 08.00.00 "Економічні науки" (шифр та назва галузі науки ідентичні в Україні та Російській Федерації) по нематеріальним активам, інтелектуальній власності та програмному забезпеченню наведено на рис. 10.

Примітка для України
 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" (виключено з переліку спеціальностей)
 08.09.01 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика" (виключено з переліку спеціальностей)
 08.02.02 "Економіка та управління науково-технічним прогресом" (виключено з переліку спеціальностей)
 08.06.02 "Підприємництво, менеджмент і маркетинг" (виключено з переліку спеціальностей)
 08.00.01 "Економічна теорія та історія економічної думки", в т.ч. 08.01.01 "Економічна теорія"
 08.00.02 "Світове господарство і міжнародні економічні відносини", в т.ч. 08.05.01 "Світове господарство і міжнародні економічні відносини"
 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством"
 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)"
 08.00.05 "Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка"
 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит"
 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)", в т.ч. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит"
 08.00.11 "Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці", в т.ч. 08.03.02 "Економіко-математичне моделювання"

для Російської Федерації
 08.00.01 "Економічна теорія"
 08.00.05 "Економіка і управління народним господарством (за галузями та сферами діяльності)"
 08.00.10 "Фінанси, грошовий обіг і кредит"
 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика", в т.ч. 08.00.11 "Статистика"
 08.00.13 "Математичні та інструментальні методи економіки"
 08.00.14 "Світова економіка"

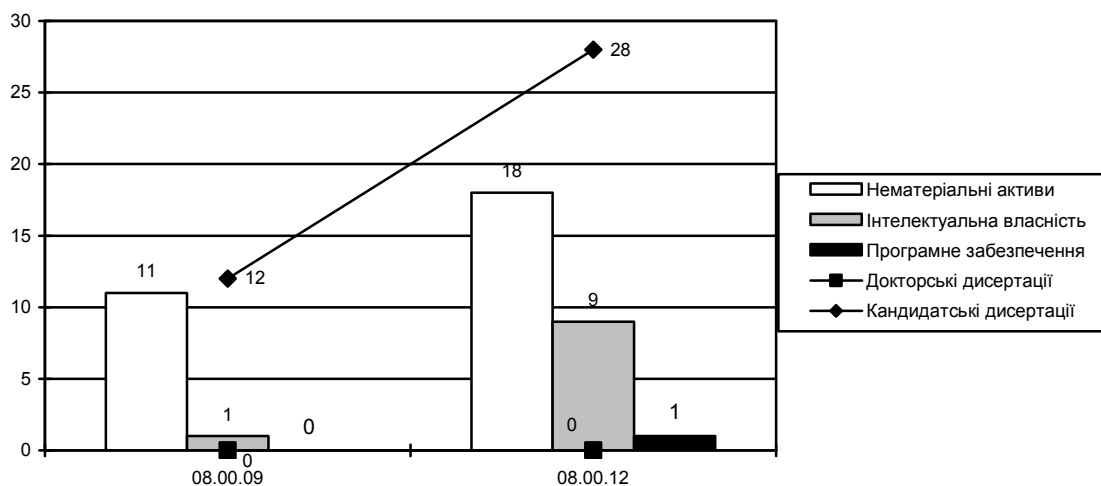
Рис. 10. Структура українських та російських дисертацій в галузі 08.00.00 "Економічні науки" в розрізі тем, спеціальностей та наукових ступенів

Проведений аналіз з порівняння досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених дозволив визначити, що найбільша кількість дисертаційних робіт (як кандидатських, так і докторських) написана в Російській Федерації за спеціальністю 08.00.05 "Економіка і управління народним господарством (за галузями та сферами діяльності)", що обумовлено широким тематичним спектром даної спеціальності. Крім того, найбільш актуальною в дослідженнях російських науковців є тема інтелектуальної власності, що свідчить про визнання важливості та значимості даної теми для теорії та практики. В Україні найбільшу кількість дисертацій захищено за спеціальністю 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за

видами економічної діяльності)" по нематеріальним активам (хоча, серед них немає докторських дисертацій), що більшою мірою свідчить не про інноваційність, а про консервативність поглядів українських науковців, адже така статистика підтверджує існуючу практику написання робіт за об'єктами, що визначені Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій.

Результати порівняльного аналізу дисертаційних робіт з бухгалтерського обліку вітчизняних та зарубіжних вчених в розрізі тем та наукових ступенів за спеціальністю представлено на рис. 11.

Примітка для України
08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)", в т.ч. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит"
для Російської Федерації
08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика", в т.ч. 08.00.11 "Статистика"

Рис. 11. Структура дисертацій з обліку в розрізі тем та наукових ступенів

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що не дивлячись на актуальність теми бухгалтерського обліку і контролю програмного забезпечення та на існуючі вимоги практики до розробки теоретичних положень з даної теми, з часу виникнення самої ідеї обліку активів, що не мають матеріальної форми й до сьогодні в Україні не було написано жодної роботи (ні кандидатської, ні докторської) за спеціальністю 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)", а це означає відсутність ґрунтовних теоретичних, методологічних та методичних розробок з даного питання, що призводить до виникнення цілої низки проблемних питань.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Аналіз дисертаційних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених в сфері нематеріальних активів, інтелектуальної власності та програмного забезпечення дозволив встановити:

1. Інтелектуалізація суспільства зумовила виникнення значного інтересу до теми інформаційно-комп'ютерних технологій (програмного забезпечення), що підтверджується не лише великою кількістю статистичних даних з практики діяльності підприємств, а й наявністю окремих технічних спеціальностей, зокрема, в Російській федерації групи спеціальностей 01.05.00 "Інформатика і кібернетика" і 05.13.00 "Інформатика, обчислювальна техніка і

управління" з загальною кількістю 6342 роботи, в Україні – групи спеціальностей 01.05.00 "Інформатика і кібернетика" і 05.13.00 "Інформатика, обчислювальна техніка та автоматизація", а також, роботами в таких галузях науки, як "Філософські науки", "Юридичні науки" та "Соціологічні науки".

2. Відсутність докторських дисертацій з облікового відображення нематеріальних активів як в Україні, так і в Росії, а також, відсутність таких робіт за спеціальністю 08.00.12 "Бухгалтерський облік, статистика" (Російська Федерація) та 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)" (Україна) з теми облікового відображення інтелектуальної власності обумовлює відсутність ґрунтовних і систематичних теоретичних та методологічних розробок з бухгалтерського обліку, контролю і аналізу нематеріальних активів та інтелектуальної власності.

3. Незважаючи на актуальність теми інформаційно-комп'ютерних технологій, що в черговий раз підтверджується положеннями Закону України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки", в Україні не захищено жодної дисертації, яка була б присвячена питанням обліку, контролю, аналізу чи аудиту програмного забезпечення. В Російській Федерації захищена лише одна кандидатська дисертація за темою "Облік і аналіз руху і використання програмних продуктів" (2003 р.), в

якій вирішуються такі основні проблемні питання, як удосконалення термінологічного апарату, в частині визначення поняття “програмний продукт”; розробка варіативних методик бухгалтерського обліку програмного забезпечення в залежності від наявності виключних і невиключних прав та статусу суб’єктів таких відносин; удосконалення процесу документування, зокрема розробка електронних форм первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку.

4. Відсутність в Україні дисертаційних досліджень з теми бухгалтерського обліку і контролю програмного забезпечення обумовлює наявність цілого ряду невирішених проблемних питань, що є перспективою подальших досліджень, зокрема: 1) невизначеність юридичного та економічного змісту ПЗ як об’єкта бухгалтерського обліку (у складі нематеріальних активів), що призводить до термінологічної неузгодженості при розробці теоретико-методичних положень з облікового відображення об’єктів бухгалтерського обліку; 2) неврахування розгалуженої класифікації авторських прав, якими захищається ПЗ, при розробці методик його обліку, що спричиняє відсутність єдино науково обґрунтованого підходу до облікового забезпечення використання ПЗ; 3) вказані вище проблеми не дозволяють врахувати організаційні та методичні особливості відображення ПЗ в системі бухгалтерського обліку на етапах його надходження та вибуття; 4) відносна новизна ПЗ як об’єкта бухгалтерського обліку, нерозробленість методологічних положень його визнання та обліку унеможлиблює науково обґрунтований підхід до контролю за правомірністю використання ПЗ, зокрема його інвентаризації.

Список використаної літератури:

1. Sixth Annual BSA and IDC Global Software Piracy Study [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://global.bsa.org/globalpiracy2008/studies/globalpiracy2008.pdf>. 2. Наказ Вищої атестаційної комісії України

“Перелік спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань” № 377 від 23.06.2005 р., зі змінами і доповненнями від 02.02.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vak.org.ua/specrada3.php>. 3. Наказ Міністерства освіти і науки Російської Федерації від 25 лютого 2009 року № 59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/norm_doc/2010/Prilozhenie_k_prikazu_N59_ot_25.02.2009.doc. 4. Проект Доповіді Кабінету Міністрів України про стан та перспективи розвитку інформатизації та інформаційного суспільства в Україні за 2009 рік, підготовлений Державним комітетом інформатизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dki.gov.ua/repository/36/file/PD2009_2.doc. 5. Струбалин П.В. Учет и анализ движения и использования программных продуктов: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.12 “Бухгалтерский учет, статистика” [Электронный ресурс] / П.В. Струбалин. – Саратов, 2003. – 20 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/85507.html>.

БІЛЯЧЕНКО Олена Леонідівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми бухгалтерського обліку і контролю програмного забезпечення